

Вовк Катерина Михайлівна, студентка IV курсу (група 404-соуі) факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Формування громадянської компетентності старшокласників на уроках мовленнєвого розвитку засобами критичного мислення

У статті розглянуто особливості формування критичного мислення в учнів старшої школи на уроках мовленнєвого розвитку та його вплив на формування громадянської компетентності.

***Ключові слова:* критичне мислення, громадянська грамотність, громадянська компетентність, мовленнєвий розвиток, урок.**

Українська мова як навчальний предмет має «різнобічний навчальний, розвивальний та виховний вплив на учнів, що сприяє формуванню особистості, готової до активної творчої діяльності в усіх сферах життя» через застосування сучасних організаційних форм, методів і технологій навчання [7], розвитку критичного мислення та формуванню вмінь застосовувати мисленнєві операції у процесі праці, під час розв'язання проблемних ситуацій, «для повноти духовного життя – для того, щоб уміти цінувати багатства культури та мистецтва» [3].

Сучасне століття ознаменовується історичними змінами, які впливають на розвиток різноманітних сфер діяльності, і, зокрема, освіти й науки. Учені-методисти одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання вважають створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є центром для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів [6, 1]. Саме тому вони звертають особливу увагу на технології, що допоможуть виховувати активного громадянина своєї країни.

Питання розвитку критичного мислення висвітлено в працях зарубіжних науковців: Д. Брунера, К. Уейда, Дж. Чаффа та вітчизняних дослідників – І. Кожуховської, О. Пометун, Л. Терлецької, С. Терно, О. Тягло, Т. Яковенко та ін.

Дослідження змісту та особливостей формування громадянської компетентності вихованців знайшли своє відображення у численних наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених (А. Рацул, В. Шахрай, Х. Мюнклер, О. Пометун, Т. Зоріна, Р. Даль). Науковці вказують складність процесу формування громадянської компетентності, зумовлену віковими етапами розвитку особистості, внутрішньосупільними і зовнішніми соціальними чинниками функціонування українського соціуму.

Проблему формування громадянської відповідальності учнів, ціннісного ставлення особистості до мови, культури, демократії, держави, громадянських прав і свобод досліджують О. Захаренко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук. Зміст, форма і методи навчання української мови учнів старших класів, у т. ч. на засадах положень компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного підходів розглядають С. Караман, І. Кучеренко, С. Омельчук, М. Пентиліук.

Актуальність теми дослідження означена у «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи» «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» у Концепції «Нова українська школа» (2016), шкільних навчальних програмах. Зокрема, наголошується на необхідності встановлення та визначення основних компетенцій, необхідних для особистої реалізації, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування для суспільства, що будується на знаннях.

Метою дослідження є з'ясування особливостей формування громадянської компетентності старшокласників на уроках мовленнєвого розвитку засобами критичного мислення.

З'ясування суті поняття «критичне мислення» знаходить своє втілення у працях різних галузей наук, зокрема, педагогіки, психології та методики.

На думку вчених-педагогів, критичне мислення – це комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини аналізувати, приймати правильні рішення, бачити проблеми і знаходити шляхи їхнього розв'язання, аргументувати свої рішення та інше [6]. Так, наприклад, Є. Полат називає основні ознаки критичного мислення: аналітичність, асоціативність, самостійність, логічність, системність.

Вважаємо, педагог удаю виокремлює такі особливості критичного мислення, оскільки воно, справді, дає змогу встановлювати певні зв'язки між явищами і предметами, правильно діяти у ході розв'язання проблемних ситуацій, і, головне, допомагає учням здійснювати це покладаючись лише на себе, бо воно є індивідуальним, самостійним, цілеспрямованим, яке покликане розв'язувати не прості завдання, а питання проблемного характеру, вирішення яких допоможе реалізуватися у сучасному суспільстві.

Учені галузі психології вказують, що формування критичного мислення учнів триває протягом усього навчання у школі, і варто звернути увагу психологічним особливостям учнів певного шкільного віку. Тому для учителів, які беруть активну участь у цьому процесі, необхідно знати про психічні характеристики дітей різного віку, адже без цього неживою буде взаємодія з учнями.

Психологи (І. Підласий, Ж. Піаже) вказують, що підлітковий та ранній юнацький вік є сенситивним періодом для розвитку таких рис мислення, як абстрактність, критичність та творчість, що породжує потребу мати власну думку, схильність відстоювати її [2, 115].

Головними характеристиками досліджуваного вікового періоду є потреба в рефлексивній та смислотворчій діяльності, потреба в самопізнанні, самовираженні, самовизначенні, а також потреба в саморегуляції діяльності та творчій активності [3].

На сучасному етапі розвитку національної школи методисти розглядають та аналізують критичне мислення як нестандартне, що ґрунтується на можливості бачити й оцінювати альтернативи, пріоритети, вивчати вірогідність і доцільність фактів, явищ, подій (Ю. Стежко, А. Коржуєв, О. Мокрогуз, О. Пометун, В. Сотниченко, С. Терно) [1, 22].

Важливе місце у навчально-виховній діяльності відведено формуванню індивіда зі стійкою громадянською позицією у сучасному суспільстві, що є одним із завдань сучасної освіти.

Проблеми виховання громадянського ідеалу, громадянина, громадянських якостей порушував відомий вітчизняний педагог В. Сухомлинський. «Ми домагаємося, щоб у дитини і підлітка боліло серце за те, що відбувається навколо неї і поряд з нею, щоб вона з дитинства пережила, відчула громадянські радощі, громадянські прикрощі» [5, 560], «щоб кожен вихованець... відчув особисту причетність до долі народу, пройшов урок громадського піклування про інтереси народу, перехворів, перестраждав за те, що особисто його ніби не стосується» [4, 146].

Підтримуємо думку педагога, який вказує, що виховання справжнього відданого своїй країні громадянина розпочинається з дитячого віку. Уперше дитина розуміє свою відповідальність перед суспільством, спостерігаючи за своїми рідними та близькими людьми. З початком навчання у школі значний вплив мають учитель та однокласники, які є активними учасниками виховання громадянсько свідомої особистості, здатної хвилюватися за долю власної держави й активно впливати на її розвиток.

На уроках мовленнєвого розвитку учні мають можливість вільно висловлювати думки перед іншими, не боячись, що вони не будуть прийняті твоїми однокласниками чи учителем. Навпаки, власні висловлювання, усні й письмові, є необхідною умовою цих уроків, адже вони спрямовані на розвиток мовленнєвих знань, умінь і навичок.

На уроках української мови доречно використовувати різноманітний матеріал краснавчого та літературознавчого характеру, добираючи тексти

про видатних людей України, про досягнення культури, про соборність України, її історичне минуле, тексти про історію України до часів незалежності та з часів її здобуття. Згідно з чинною програмою з української мови для учнів 10–11 класів рівня стандарту передбачено концентрувати увагу на аспектах громадянської компетентності, які забезпечують глибоке розуміння учнем сутності демократії, форм участі громадян у житті суспільства і держави, усвідомлення особистих прав і обов'язків, прав і свобод людини. Особливістю формування громадянських умінь на цьому етапі навчання є здатність учня свідомо застосовувати набуті знання, уміння та навички для розв'язання проблем не тільки власного життя, а й життя громади, держави і суспільства загалом, орієнтуючись на цінності громадянського суспільства.

Зокрема у чинній програмі з української мови для 10 класу у соціокультурній змістовій лінії передбачені теми, які сприяють формуванню громадянської свідомості учнів: «Повноцінне функціонування української мови – запорука європейського розвитку держави», «Благодійність як норма життя», «Волонтерство», «Моє покликання», «Суспільна думка»; в 11 класі – «Наша земля – Україна», «Українці у світі», «Герої, що залишилися з нами назавжди». Учні виконують різні види робіт за вказаними вище темами, опрацьовують матеріал, критично міркують над суспільно важливими проблемами, що пов'язані із міжнародним визнанням України та українців. Саме небайдужість старшокласників до зазначених тем формують критично миследумну особистість, здатну відстоювати особисті інтереси й інтереси держави відповідно до моральних та патріотичних відчуттів.

Наприклад, для учнів 10 класу під час розгляду теми «Волонтерство» доцільно провести урок у формі круглого столу з елементами тренінгу, коли учням пропонують розглянути й оцінити проблемні ситуації, у які потраплять інші люди, і уявити себе у ролі волонтера (з'ясувати чому люди їм довірять, яка їх робота). Для учнів 11 класів під час опрацювання теми «Українці у світі» можна провести урок-дискусію, коли учням пропонують

з'ясувати причини виїзду українців за кордон, виступити з аргументами «за» виїзд і «проти» нього. Завдяки різноманітним формам роботи на уроках української мови (дискусія, полеміка, публічний виступ, промова, доповідь на науково-популярну або морально-етичну тему) в учнів формується громадянська компетентність, яка розвиває почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбутнього.

Отже, формування громадянської компетентності із використанням засобів критичного мислення сприяє розвитку патріотичних почуттів, поваги до закону України, почуттів усвідомлення цінності людини як вищої соціальної цінності, повагу до її прав і свобод. Відповідно, старшокласники усвідомлюють активну та відповідальну громадянську позицію, що становить мету сучасної освіти.

Перспективність дослідження передбачає розробку завдань для контролю за процесом формування громадянської компетентності старшокласників засобами критичного мислення на уроках мовлення.

Список використаної літератури

1. Земцов І. Критичне мислення як базовий компонент підготовки майбутніх учителів історії. *Рідна школа*. 2010, № 1–2. С. 21–24.
2. Подласый И. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. вузов, обуч. по пед. спец. *Общие основы. Процесс обучения*. М.: Владос, 1999. 576с.
3. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. Вибр. твори: у 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 209 – 401.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Вибр. твори: у 5 т. Київ: Рад. школа, 1997. Т. 3. 670 с.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. Вибр. твори: у 5 т. Київ: Рад. школа, 1997. Т. 4. 629 с.
6. Пометун О. Формування громадянської компетентності старшокласників засобами різних предметів. URL: http://www.civiced.org.ua/.../OP_article_UKR.doc (дата звернення: 20.10.2019).

7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з української мови для учнів 10–11 класів. Рівень стандарт / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 20.10.2019).